

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica X (2013)

Edyta Chrobaczyńska-Plucińska

Biogram jako kategoria „polityczności” – uwag kilka

Metoda biograficzna rzadko bywa wykorzystywana w politologii¹. Nie należy do łatwych, wymaga umiejętności interdyscyplinarnych – sięgnięcia do nauk socjologicznych, czasem historycznych, do psychologii społecznej, czasem antropologii. Jednocześnie nietrudno nie zauważyć coraz powszechniejszej tendencji do poszukiwania przez czytelników autobiografii, pamiętników, wspomnień, wywiadów, listów czy zapisków. Także i polityków, zarówno tych aktywnie działających na scenie politycznej, jak i tych, których okres aktywności politycznej minął, co powinno sprzyjać refleksji, ocenie, a także spojrzeniu krytycznemu. Na potrzeby tego artykułu uznaję, że dokumenty osobiste to „dokumenty wyrażające ludzkie i osobiste cechy autora w taki sposób, iż umożliwia to czytelnikowi poznanie jego poglądów na sprawy czy zdarzenia, do których dokument się odnosi”. Dodatkowo za Janem Szczepańskim uznaję kryteria, które muszą być spełnione, aby taki dokument posiadał walor badawczy i naukowy. Po winny to być „tylko te pisemne wypowiedzi, które relacjonując udział piszącego w pewnej sytuacji społecznej, zawierają także osobisty pogląd autora na tę sytuację, opis przebiegu zdarzeń, jakie miały w niej miejsce i opis zachowania się autora”².

Tak rozumiane dokumenty osobiste mogą stanowić dla politologów subiektywne, aczkolwiek istotne, źródło wiedzy o procesach politycznych, zwłaszcza doby transformacji w Europie Środkowo-Wschodniej, o kulisach podejmowanych decyzji, wreszcie błędach i potknięciach w postępowaniu. Szukając uzasadnienia dla tak sformułowanej tezy, z jednej strony należałoby odwołać się do coraz liczniejszych w ostatnich latach przykładów literatury autobiograficznej, wspomnieniowej czy wywiadów z osobami zaangażowanymi w szeroko rozumianą działalność polityczno-państwową, czego przykładem są publikacje: Andrzeja Urbańskiego *To co moje*, Michała Komara *Władysław Bartoszewski – wywiad rzeka*, Janusza Palikota *Ja Janusz Palikot – rozmawia Cezary Michalski*, Lecha Wałęsy *Moja III RP*, Jacka Kuronia

¹ I. Helling, *Metoda badań biograficznych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1985, nr 3.

² J. Szczepański, *Odmiany czasu teraźniejszego*, Warszawa 1971, s. 98, cyt. za: J. Kowalik, Władysław Szostak, *Metodologiczne problemy nauk o polityce*, Kielce 2007, s. 136–137.

Autobiografia, Leszka Millera *Tak to było*, Michała Karnowskiego *O dwóch takich...: alfabet braci Kaczyńskich*, Janusza Kaczmarka *Cena władzy*, Jacka Żakowskiego *Rok 1989. Geremek opowiada, Żakowski pyta*, Izabeli Jarugi-Nowackiej *Alfabet Izabeli*, Marka Jurka *Dysydent w państwie PO PiS* i in. Z drugiej strony, jako dokumenty osobiste należałoby też potraktować coraz liczniejsze blogi prowadzone przez osoby aktywnie działające na scenie politycznej, np. Janusza Palikota, Joannę Senyszyn, Ryszarda Czarneckiego czy Janusza Korwina-Mikke. Obie formy dają szansę na bliższe poznanie osobowości jednostek, źródeł ich aktywności, poglądów czy postaw, a tym samym umożliwiają spojrzenie na proces społeczno-polityczny przez pryzmat ludzkich doświadczeń.

W celu przedstawienia obiektywnej analizy rzeczywistości badanej za pomocą materiału subiektywnego ważne jest także poznanie i określenie motywacji towarzyszących autorom w czasie tworzenia dokumentów osobistych. W tym aspekcie można odwołać się do pracy Gordona W. Allporta, który wymienia trzynaście motywów skłaniających ludzi do pisania dokumentów osobistych, m.in.:

samousprawiedliwienie się przed sobą lub przed otoczeniem, ekshibicjonizm rozumiany jako egoistyczna chęć pokazania siebie, dążenie do uporządkowania własnego życia, obrachunek z własnym dorobkiem, wytypowanie do napisania biografii, zainteresowania ludzi wykształconych – biografia jako źródło historyczne, spełnienie obowiązku wobec przyszłych pokoleń czy chęć pozostawienia czegoś po sobie³.

Czy zatem należy dążyć do rozwinięcia tej sfery badań naukowych w politologii? Można w tym miejscu pokusić się o parafrazę stwierdzenia Józefa Chałasińskiego: „Historię tworzą ludzie”⁴ i dodać, że politykę także tworzą ludzie. Zatem ich subiektywna perspektywa spojrzenia i pamięci może być istotnym, choć na pewno nie rozstrzygającym (konieczna jest weryfikacja poprzez inny dostępny materiał źródłowy) dopełnieniem analizy procesu politycznego. W mojej opinii biografia jest tu zatem ważnym atrybutem i zarazem narzędziem badawczym.

Przy pisaniu tego artykułu przyświecały mi dwie intencje. Z jednej strony zwrócenie uwagi politologów na podjęcie wysiłku wykorzystywania metody biograficznej w ich pracy badawczej, z drugiej próba potraktowania jako specyficznego rodzaju dokumentu osobistego zawężonej odmiany biografii, jaką jest biogram. Definiuję go na potrzeby tego artykułu jako zwięzły zapis życiorysu, swoiste *curriculum vitae*, zawierające najważniejsze, zazwyczaj suche, weryfikowalne fakty z życia jednostki, które jednak autor może/chce szczególnie wyeksponować lub przemilczeć. W zależności od tego czy autorem jest osoba postronna, czy sam zainteresowany, mogą jego intencjom towarzyszyć tożsame lub odmienne motywacje w procesie konstruowania zawartości treści. Ale nawet tak zredagowany biogram może być przyczyn-

³ G. W. Allport, *The use of personal documents in psychological science*, New York 1942, s. 69–75.

⁴ A. Gruca, *Historię tworzą ludzie – biografistyka w badaniach Wiesława Bienkowskiego*, ePublikacje Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ, pod red. M. Kocójowej, Nr 7. *Biblioteki, informacja, książka: badania interdyscyplinarne i praktyka w 21. wieku*, 2010, s. 151.

kiem uzupełniającym analizę, podjęciem przez badacza politologa, historyka czy socjologa próby interpretacji czasu i kontekstów jego powstania, zasad redagowania, wreszcie motywów dobierania informacji. Odwołując się do wcześniej przytoczonej definicji dokumentów osobistych, zaklasyfikowanie biogramu jako tego typu dokument może budzić wątpliwości. Jednak odwołam się tu do szczególnego rodzaju biogramu, tj. autobiogramu. Uważam, że osobisty dobór informacji biograficznych, który może podlegać nie tylko uszczegółowieniom, ale także zmianom w zakresie treści uprzednio eksponowanych, pozwala traktować go jako źródło spełniające kryteria dokumentu osobistego.

Jeśli zatem uznamy, że autobiogram, mimo że ograniczony w treści, to także dokument osobisty, to jego konstruowaniu także mogą przyświecać różne motywacje. Wydaje się to interesujące zwłaszcza w kontekście zmiany politycznej, która nastąpiła po 1989 r. Ciągłość i zmiana w procesie historycznym to fundamentalne kategorie, ale w przypadku rozważanej tu kwestii również szansa na spojrzenie poprzez biogram/autobiogram na zmiany dokonywane w jego redagowaniu, „zacieranie” pewnych kwestii i eksponowanie innych, które po okresie transformacji stawały się ważniejsze lub po prostu bardziej atrakcyjne. Może tym samym mieć on walor naukowy i posłużyć także jako przyczynek do odpowiedzi na pytania zarówno o charakterze ilościowym, jak i być może jakościowym, co jest znacznie trudniejszym zadaniem.

Konsekwencją są pytania badawcze: Czy zmianom podlegała sama struktura biogramu, czy jego treści, jaka ich część została zmieniona, jakie informacje podlegały zmianie i czy wpływ na to miała transformacja ustrojowa po 1989 r.? Wreszcie, czy możliwa będzie w oparciu o tę wiedzę próba odpowiedzi na pytanie, poprzez odwołanie się do typologii/modelu G.W. Allporta, czy i jakie motywy mogły towarzyszyć autorom, którzy dokonywali tych zmian, i dlaczego tak się działo. Analiza pozwoli także odpowiedzieć na pytanie, czy informatory *Kto jest kim w Polsce* mogą stanowić miarodajne źródło informacji.

Aby odpowiedzieć na tak sformułowane pytania, jednocześnie nie rosząc sobie prawa do pełnej syntezy, zwłaszcza w ujęciu jakościowym, należy nadać prowadzonym badaniom charakter, który z braku lepszego określenia nazywam „przychylnym”. Może stanowić to wstęp do głębszej analizy i refleksji, ewentualnie wskazania nowych pól badawczych co wydaje się interesujące z punktu widzenia interpretacyjnego i metodologicznego.

Podstawą badania uczyniłam kolejne edycje informatora biograficznego *Kto jest kim w Polsce*⁵. Ukazywały się one w okresie Polski Ludowej i po transformacji ustrojowej rozpoczętej w roku 1989. Edycje z lat 1984 oraz 1989 zostały przygotowane i wydane przez Polską Agencję Interpress, która poza swoją podstawową działalnością informacyjno-propagandową prowadziła także działalność wydawniczą. Natomiast pierwsze wydanie w zmienionej rzeczywistości politycznej ukazało się w roku 1993. W 1991 r. doszło do przekształcenia Polskiej Agencji Interpress

⁵ *Kto jest kim w Polsce. Informator biograficzny*, wyd. I, Warszawa 1984; wyd. II: 1989, wyd. III: 1993, wyd. IV: 2001 (następne cytaty w tekście oznaczone w nawiasach numerem wyd.).

w Polską Agencję Informacyjną, która przejęła inicjatywę swojej poprzedniczki i kontynuowała wydawanie publikacji. Kolejne wydania miały miejsce w roku 2001 i pod nieco zmienionym tytułem *Kto jest kim. Polska 2005* w tymże roku. Dysponowałam zatem dość solidną podstawą źródłową do przeprowadzenia analizy. Jej szczególnym wyróżnikiem była wspomniana już ciągłość i zmiana, czyli radykalna polityczno-ustrojowa transformacja rzeczywistości. Jednym z najważniejszych jej aspektów, zwłaszcza w kontekście podjętego tematu, było przywrócenie szeroko rozumianej wolności wypowiedzi i likwidacja cenzury. Fakt, że wydawnictwo zdecydowało się na kontynuację publikacji w nowych warunkach, pozwoliło na dokonanie weryfikacji treści poszczególnych biogramów, a tym samym nadał prowadzonym badaniom walor naukowości.

Każde wydanie opatrzone jest wstępem, w którym został zdefiniowany klucz doboru nazwisk/biogramów. Zauważyłam, że zmieniał się on wraz z postępującą transformacją. W przedmowie do wydania z 1984 r. wydawca zapisał, że Informator zawiera biografie

osób obecnych we współczesnym życiu publicznym, których nazwiska pojawiają się na łamach prasy codziennej, a także pism fachowych i specjalistycznych, w eterze i na ekranach telewizorów. [...]. Przy doborze osób przyjęto „trzy zasadnicze kryteria: prezentujemy Polaków mających polskie obywatelstwo i zamieszkałych w Polsce, zajmujących znaczące społecznie funkcje bądź też legitymujących się uznanymi w kraju i świecie dokonaniem. [...] Publikujemy także biografie osób, których nazwiska znalazły się w kręgu zainteresowania opinii publicznej z innych przyczyn; ich działalność [...] wzbudza zainteresowanie i była omawiana w prasie codziennej.

Wydawca przy konstruowaniu klucza doboru nazwisk powoływał się na powszechne standardy przyjęte w publikacjach typu „Who's Who”. Natomiast we wstępie do drugiej edycji Informatora odwoływał się ponownie do kryteriów, które decydowały o doborze nazwisk: „przedstawiamy osoby mające polskie obywatelstwo i zamieszkałe w Polsce, piastujące znaczące funkcje polityczne, państwowe, gospodarcze i społeczne, bądź legitymujące się dokonaniem naukowymi, artystycznymi i innymi, uznanymi w kraju i na świecie”. Pojawiły się także kolejne kryteria lub raczej pewne uszczegółowienia. Dotyczyły one wymogu zamieszczania biogramów tylko osób żyjących i niepublikowania ich bez biogramów wielu znaczących postaci w wcześniejszej edycji. W pewnym sensie wynikało to z zawartej w pierwszej edycji prośby wydawcy skierowanej do „użytkowników” Informatora o czynienie wszelkich uwag, które pozwoliłyby udoskonalić kolejne wydania. Najwięcej krytycznych opinii dotyczyło właśnie doboru nazwisk. Ten problem powrócił także w trzeciej edycji z roku 1993. Wydawca zwracał uwagę, że problem braku zgody autorów na publikacje biogramów dotyczył różnych grup i środowisk, a zwłaszcza polityków. Informacja ta jest znamienna, biorąc pod uwagę fakt, iż w tym samym roku, nakładem tego samego wydawnictwa ukazał się Informator, *Kto jest kim w polityce polskiej!* W wydaniu z 2001 r. przy doborze nazwisk kierowano się działalnością naukową, kulturalną, polityczną, gospodarczą, kościelną, wojskową, medialną i spor-

ową. Duchem nowych czasów był kilkudziesięciostronicowy dodatek reklamowy *Kto jest kim w Polsce. Biznes*, prezentujący sylwetki znanych menadżerów.

W poszczególnych edycjach wydawca przedstawił zasady konstruowania biogramu, który na potrzeby tego artykułu określam jako wzorcowy. W pierwszej edycji schemat był prosty: data i miejsce urodzenia, stan cywilny, wykształcenie, zawód, twórczość, działalność społeczno-polityczna, odznaczenia, hobby, dane adresowo-kontaktowe. W wydaniach z roku 1989 i 1993 zasady konstrukcji schematu zostały dość wyraźnie wyartykułowane. Powodem był brak dyscypliny ze strony dość licznej grupy respondentów, którzy przesyłali biogramy opracowywane indywidualnie. Wydawca uszczegółowił także wymogi dotyczące techniczno-redakcyjnych reguł zapisu. Generalnie struktura biogramu we wszystkich wydaniach Informatora pozostała zbliżona. Z czasem malała grupa osób, które odmówiły wzięcia udziału w poszczególnych edycjach. Dynamika tego zjawiska wyglądała następująco: w roku 1984 było to blisko 1300 osób, w 1989 – 1067, w 1993 – 643, natomiast w wydaniu z roku 2001 informacja taka nie została podana. Wydaje się, że w miarę postępujących zmian coraz mniej osób było niechętnych udziałowi w tego typu projektach. Jednak od 1989 r. w kolejnych wydaniach zasadniczo malała liczba zamieszczanych biogramów: ok. 4000 w 1984, 4603 w 1989, 3825 w 1993 i 3420 w 2002⁶. Na jej spadek mógł wpływać fakt, iż w tym samym czasie wiele innych wydawnictw podjęło podobne inicjatywy, w tym również bardziej specjalistycznie zorientowane. Prawdopodobnie tym samym część osób po prostu zrezygnowała z zamieszczania biogramu w *Kto jest kim w Polsce* na rzecz uczestniczenia w innych projektach tego typu podjętych także, co może mieć charakter kluczowy, przez wydawnictwa powstałe już po 1989 r. Na zwiększającą się liczbę publikacji o charakterze informacyjnym wpływ miało zniesienie cenzury i przywrócenie wolności słowa, a tym samym swoboda publikacji. W nowych słownikach czy informatorach pojawiła się szansa na umieszczenie także biogramów tych osób, które jeszcze niedawno znajdowały się na tzw. indeksie. Wydawcy wypełniali w ten sposób ogromną lukę informacyjną w tym zakresie na rynku edytorskim. Dla potwierdzenia tych przypuszczeń należałoby jednak przeprowadzić stosowane porównania. W drugiej i trzeciej edycji podjęto także decyzję o publikacji listy nazwisk osób zmarłych pomiędzy kolejnymi wydaniem. Wykaz taki nie został zamieszczony w wydaniu z roku 2001.

Pierwsza edycja opatrzona została uwagą, która wydaje się swoistą asekuracją wydawcy w ewentualnej ocenie doboru publikowanych biogramów: „zamieszczenie czyjejkolwiek noty biograficznej nie stanowi aktu nobilitacji, lecz przede wszystkim ma służyć zaspokojeniu potrzeb informacyjnych” (I, s. 3). Podkreślono także, iż dobór nazwisk został poprzedzony licznymi konsultacjami z instytucjami naukowymi, państwowymi i twórczymi. W kolejnych edycjach mowa jest wprawdzie również o konsultacjach, ale dotyczą one całokształtu pracy zespołu redakcyjnego nad informatorem, a nie tzw. geografii nazwisk. Nie oznacza to, że konsultacje takie nie odbywały się po 1989 r., ale niewątpliwie miały już inny charakter. Wydawca zrezygnował zresztą z eksponowania tej informacji. Tylko w pierwszej edycji przy-

⁶ *Kto jest kim w polityce polskiej*, Warszawa 1993; *Polak w świecie: leksykon Polonii i Polaków za granicą*, Warszawa 2001.

znaje, że do opracowywania niektórych biogramów wykorzystano materiały publikowane już w innych wydawnictwach, co kłóci się z zasadą konstrukcji „autobiogramu”. Lepszym rozwiązaniem byłaby zapewne zmiana listy nazwisk. Zauważyłam też brak deklaracji przeprowadzenia autoryzacji biogramów, która pojawia się we wszystkich kolejnych wydaniach. Wydawca, rozumiejąc zapewne potknięcie, starał się przesunąć akcent ze złych intencji, co wydaje się tu zasadne z uwagi na obowiązującą cenzurę, na meritum sprawy, którym w jego opinii było „jak najpełniejsze [...] przedstawienie danych biograficznych, udostępnionych przez samych zainteresowanych. Informacje te nie były poddawane weryfikacji – jedynie w przypadkach oczywistej niezgodności danych wyjaśnialiśmy wątpliwości z respondentem” (I, s. 3). Oznacza to, iż w poszczególnych wydaniach autorzy mieli różny wpływ na ostateczny kształt i zawartość merytoryczną biogramu.

Jak wynika z analizy kolejnych edycji, biogram wzorcowy nie zmienił się w sposób zasadniczy. Zatem informacje faktograficzne także nie powinny ulec modyfikacjom. Pamiętajmy jednak o obowiązującej cenzurze, która w dwóch pierwszych edycjach mogła zniekształcić lub wręcz zmienić charakter określonych treści wobec pierwotnych intencji autora czy wręcz skłonić go do pominięcia informacji.

Analizie poddałam 200 biogramów, które w zdecydowanej większości pojawiły się we wszystkich edycjach. Tylko w ten sposób mogłam rzetelnie porównać i zweryfikować zawarte w nich informacje oraz pokusić się o odpowiedź na pytanie, czy może stanowić miarodajne źródło. Wśród analizowanych biogramów były też i takie, które nie pojawiły się we wszystkich czterech analizowanych edycjach. Wzięłam je pod uwagę tylko w przypadku, gdy były zamieszczone w pierwszym i czwartym wydaniu. Jako przykład można tu wskazać biogram Leszka Balcerowicza, który pojawiał się w edycji z roku 1984, natomiast w edycji z 1989 r. nie zostały zamieszczone, ale ponownie ukazał się w roku 1993 i 2001. Podobny był przypadek biogramu Andrzeja Edwarda Androchowicza – opublikowanego w 1984, pominiętego w wydaniach z 1989 i 1993 i ponownie zamieszczonego w 2001. Wydaje się, że przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać albo w nieotrzymaniu ankiety z wydawnictwa, albo w odmowie autora uczestniczenia w przygotowywanym wydaniu.

Analiza biogramów wykazała, iż po rozpoczęciu procesu transformacji polityczno-ustrojowej zostały usunięte przez wydawcę nazwiska części działaczy politycznych aktywnych w okresie Polski Ludowej. Należy uznać to za zasadną decyzję tylko wówczas, gdy osoby te przestały pełnić funkcje publiczne, zrezygnowały z udziału w nowej edycji lub zmarły. Każde inne rozwiązanie, w tym samodzielne decyzje wydawcy, wydają się mieć charakter polityczny. W takim przypadku nie byłby to wynik transformacji, a raczej nieelegancki obyczaj ingerencji i eliminacji. Biorąc pod uwagę powyższe zastrzeżenia, jako przykład można wskazać biogram Stanisława Cioska zamieszczony w trzech pierwszych edycjach, a pominięty w 2001 r. Nadal jest on postacią aktywnie komentującą rzeczywistość polityczną. Jak się wydaje, specyfika jego komentarzy wynika z odmiennej perspektywy, którą deklaruje jako osoba reprezentująca stronę rządową w procesie transformacji rozpoczętym obradami Okrągłego Stołu, których był uczestnikiem. Nie można jednak zdecydowanie wykluczyć, że w 2001 r. wycofał swe nazwisko z kolejnej edycji. Z drugiej strony można wskazać przykład zamieszczenia we wszystkich wydanych biogra-

mu Jerzego Urbana, który w początkach lat 90. aktywnie zaangażował się na rynku mediów prasowych również koncentrując się na komentowaniu rzeczywistości politycznej na łamach skandalizującego satyryczno-politycznego tygodnika „NIE”. Przykład ten może służyć jako potwierdzenie w tym konkretnym przypadku rzetelności wydawcy.

Charakterystyczna jest wyraźna zmiana treści biogramów w poszczególnych edycjach. Dość powszechnie przyznawano się w wydaniach z 1984 r. i z 1989 r. do przynależności do ówczesnych struktur partyjnych. W następnych pojawiają się przypadki pomijania przynależności do PZPR, a także prowadzenia badań naukowych nad różnymi aspektami socjalizmu (filozofia marksistowska, ekonomia polityczna socjalizmu, podstawy nauk politycznych itp.).

Przykładem tego jest biogram Pawła Bożyka, szefa zespołu doradców I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka, profesora Szkoły Głównej Planowania i Statystyki (SGPiS, dziś Szkoła Główna Handlowa). W wydaniach z lat 1984 i 1989 podaje on informację o ukończeniu Wydziału Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Warszawskiego, natomiast w kolejnych edycjach przymiotnik politycznej został pominięty. Podobnie nie pojawia się informacja o piastowaniu w latach 1977–1980 funkcji szefa doradców. W dwóch pierwszych edycjach prof. P. Bożyk wyeksponował trzy pozycje ze swojego dorobku naukowego, w wydaniach z lat późniejszych, już je pominął. Były to: *Współpraca gospodarcza krajów RWPG* (1976), *Teoria integracji socjalistycznej* (1977) (w jęz. ros. 1980), *Polityka społeczno-gospodarcza Polski Ludowej* (1977) (I, s. 84; II, s. 123). Decydując się na usunięcie tytułów tych publikacji, w konsekwencji spowodował poważną, dziesięcioletnią lukę w swej aktywności badawczej pomiędzy rokiem 1972 a 1983 (III, s. 73; IV, s. 79). Trudno oprzeć się wrażeniu, że usunięcie tych publikacji było podyktowane ich niefortunnie kojarzącymi się w nowej rzeczywistości politycznej tytułami i uczynieniem miejsca na publikacje najnowsze, zwłaszcza że nie zostały usunięte monografie z roku 1968 i 1972, których tytuły są już znacznie mniej wymowne.

Podobną intencję możemy odnaleźć w biogramie prof. Jerzego Bronisława Bucia. W trzecim i czwartym wydaniu pominięto informacje na temat aktywnej działalności politycznej w okresie Polski Ludowej (IV, s. 93; III, s. 82), które zajmują ważne miejsce w dwóch pierwszych wydaniach: „Radny, czł. Prezydium WRN, Warszawa 1973–76; poseł na Sejm PRL (wiceprzew. Sejmowej Komisji Nauki i Postępu Tech. 1976–80); czł. PZPR 1954– (czł. Egzekutywy Kom. Warszawskiego 1973–1978, delegat na V 1969 i VII 1975 Zjazd)” (I, s. 100; II, s. 138).

Częściowo w charakter tego typu zmian wpisuje się również biogram prof. Leszka Balcerowicza, wówczas młodego, dobrze zapowiadającego się pracownika nauki SGPiS. W edycji z 2001 r. nie pojawia się informacja, podawana w wydaniach wcześniejszych, o zatrudnieniu na stanowisku pracownika naukowego w Dziale Polityki Gospodarczej Instytutu Podstawowych Problemów Marksizmu i Leninizmu przy KC PZPR, natomiast, co należy uwypuklić, autor systematycznie publikuje informację o przynależności do PZPR w latach 1969–1981(2) (I, s. 31; IV, s. 22).

Częściowo został zmieniony także biogram socjologa i działacza politycznego prof. Jana Henryka Bednarskiego. W tym przypadku także trzeba podkreślić, że autor zdecydowanie nie odżegnuje się od swojej politycznej działalności z okresu PRL,

jednak mimo to stopniowo pomija pewne fakty. W 2001 r. brak informacji o ukończeniu Wyższej Szkoły Partyjnej przy Komitecie Centralnym Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego w Moskwie w 1973 r. oraz pełnieniu funkcji sekretarza propagandy Komitetu Powiatowego PZPR w Tucholi, obecnych w edycjach wcześniejszych (II, s. 69, 70; IV, s. 43–44).

Najczęściej w biogramach pomijana jest informacja o przynależności do PZPR (np. Zbigniew Bojarski, Władysław Bugała, Krzysztof Tadeusz Baranowski, Wiesław Adam Daszkiewicz, Leszek Drogosz, Bohdan Drozdowski, Zygmunt Dulczewski, Bolesław Faron, Jacek Fuksiewicz, Józef Gajda, Wiesław Garwoliński, Górny Zbigniew).

W niektórych biogramach wprowadzane zmiany były dość chaotyczne i niezbyt przemyślane. W biogramach Marii Andryszczak i Ryszarda Tomasa Babickiego można zauważyć, że informacja o przynależności do PZPR pojawia się w pierwszej edycji, nie ma jej w drugiej i trzeciej, natomiast, co może nieco zaskakiwać, pojawia się w czwartej. Przyczyna może być prozaiczna i leżeć po stronie wydawcy, ale może także wynikać z intencji autora, który początkowo świadomie z informacji zrezygnował, a następnie z sobie tylko znanych powodów ponownie zamieścił. Być może wpływ na to miała silna, zwłaszcza w roku 2001, jak pamiętamy, roku wyborczym, pozycja Sojuszu Lewicy Demokratycznej, zreformowanej partii postkomunistycznej, spadkobiercy spuścizny PZPR. Być może w opinii niektórych autorów informacja o przynależności do struktur partyjnych Polski Ludowej nie była już tak obciążająca jak w pierwszych latach III RP.

Analiza wykazała również, że w zdecydowanej większości biogramów pominięte zostały informacje o przyznanych w okresie PRL odznaczeniach, zwłaszcza medali 30-lecia i 40-lecia Polski Ludowej. Pierwszy z nich ustanowiony został dla uczczenia trzydziestej rocznicy powstania Polski Ludowej jako wyraz uznania dla wkładu ludzi pracy w budownictwo socjalistyczne i rozwój „społeczno-gospodarczy kraju [...] kultury narodowej”⁷. Dekretem Rady Państwa zarówno pierwszy, jak i drugi przyznawano za „całokształt zasług położonych w długoletniej, wyróżniającej się pracy zawodowej i działalności społeczno-politycznej”⁸. Na rewersie medali pośrodku umieszczony był napis: „Walka Praca Socjalizm”. Różnica dotyczyła okresów, w których medal przyznawano: 30-lecia od 22 lipca 1974 r. bez wskazania terminu wstrzymującego tę procedurę, natomiast 40-lecia w terminie od 22 lipca 1984 do 22 lipca 1985 r., czyli znacznie krócej, co oczywiście podnosiło jego rangę. Jako przykład mogą posłużyć biogramy: Kazimierza Borowicza, Olgerda Budrewicza, Władysława Bugały, Andrzeja Burchardta, Zbigniewa Ciesielskiego, Leszka Drogosza.

Podsumowując te rozważania, można z dużą dozą prawdopodobieństwa uznać, iż autorom chodziło o usunięcie z biogramu treści niewygodnych w nowej rzeczywistości politycznej. Był to raczej zabieg skierowany nie tyle do własnego środowiska,

⁷ Dekret z dnia 7 lutego 1974 r. o ustanowieniu Medalu 30-lecia Polski Ludowej, Dekret z dnia 26 kwietnia 1984 r. o ustanowieniu Medalu 40-lecia Polski Ludowej, Dz. U. z 1974 r. Nr 7, poz. 36, s. 1.

⁸ Dz. U. z 1974 r. Nr 7, poz. 36; Dz. U. z 1984, Nr 26, poz. 131.

ile na potrzeby osób postronnych. Praktyka ta okazała się skuteczna, coraz częściej bowiem w tym okresie usuwano z bibliotek publikacje wydawane przed rokiem 1989. Pierwsze wydanie *Kto jest kim w Polsce* z roku 1984 uzyskałam w bibliotece z adnotacją „przeznaczone do likwidacji”, co, jak sądzę, wynikało z dezaktualizacji i pojawienia się wydań nowszych. Psychologicznie działa tu zapewne czynnik skłaniający zazwyczaj ludzi do wykorzystywania w pracy badawczej lub jako źródła informacji prac najnowszych, wydań opatrzonych adnotacją: „poprawione i uzupełnione”. W konkretnych, wskazanych powyżej przykładach, metoda ta okazałaby się ze wszech miar zawodna.

Na wprowadzanie świadomych korekt wobec wydań wcześniejszych zwracając uwagę także „nowe” fakty dotyczące przeszłości autorów, w zdecydowanej większości przypadków opublikowane jednak dopiero w edycji z 1993 r. Dotyczy to części biogramów, w których ich autorzy pominieli, zwłaszcza w pierwszym wydaniu z 1984 r., fakt przynależności do NSZZ „Solidarność”. Jednak w tym wypadku brak informacji był podyktowany, jak sądzę, zachowaniem dyskrecji w prowadzonej pracy „podziemnej/opozycyjnej” w okresie PRL, ewentualnie wytycznymi cenzora. Te informacje powszechnie pojawiają się dopiero w wydaniu z roku 1993, przygotowanego już w III RP.

W dwóch pierwszych wydaniach, sprzed roku 1993, również przynależność do Armii Krajowej była informacją zazwyczaj przemilczaną. Zasadniczo zmieniło się to dopiero w wydaniu z roku 2001. Jako przykład można wskazać biogramy: Janusza Bogdanowskiego, Saturnina Józefa Borowca, Elżbiety Fonberg, Wojciecha Janusza Cegiełły, Cezarego Zygmunta Chlebowskiego, Jerzego Chodkowskiego, Romana Ciesielskiego, Józefa Andrzeja Gierowskiego czy Witolda Gutkowskiego.

Można też wyróżnić grupę biogramów aktualizowanych jedynie w kolejnych wydaniach, np. Władysława Bartoszewskiego. We wszystkich już w pierwszej edycji zawarta była, potem różnie zredagowana, informacja o tym, że był więźniem KL Auschwitz, żołnierzem AK, walczył w powstaniu warszawskim, był zaangażowanym działaczem organizacji niosących pomoc Żydom, więźniem politycznym okresu stalinowskiego zrehabilitowanym w 1955 r., internowanym na przełomie 1981 i 1982 r. W edycji z 1993 r. pojawiły się nowe dane dotyczące jego działalności opozycyjnej. Zamieszczono także informacje o jego działalności akademickiej prowadzonej poza granicami kraju pod koniec lat 80. oraz przyznanych nagrodach i odznaczeniach (III, s. 37; IV, s. 36–37). Sformułowaną powyżej tezę potwierdzają także biogramy aktywnych działaczy politycznych Polski Ludowej, m.in. Lesława Mariana Bartelskiego, Jana Baszkiewicza, Ryszarda Janusza Bendera, Edmunda Cieślaka, Tadeusza Garbulińskiego.

Przed rokiem 1993 w wielu biogramach nie pojawiały się informacje o skazaniu za działalność polityczno-opozycyjną, o odbywanych karach więzienia w latach wojny i okupacji na terenie byłego ZSRR, zamieszczane w edycjach publikowanych już w demokratycznej Polsce. Przykładem może być biogram Juliana Jana Auleytnera, który podając w dwóch pierwszych edycjach fakty dotyczące swojej biografii odwołuje się do informacji o prowadzonej działalności konspiracyjnej i przebywaniu w więzieniach niemieckich, natomiast pomija, a następnie w 1993 r. uzupełnia je dodatkowo informacją o przebywaniu w radzieckim obozie Stalino.

Podobnie uczynił Edward Hartwig, który dopiero w 1993 r. określił siebie mianem Sybiraka 1945–1947, czy Tadeusz Hussak upowszechniający także od 1993 r. informację o wywiezieniu do ZSRR w latach 1940–1943.

W biogramach zmieniły się również informacje o odznaczeniach i medalach, np. Krzyżu Armii Krajowej, nadawanym od 1966 r. na emigracji, zaliczanym do oficjalnych odznaczeń państwowych na mocy ustawy z 1992 r.⁹ (jako odznaczenie wojskowe nadawane przez Prezydenta RP).

Wnioski z analizy 200 biogramów nie będą reprezentatywne dla całości zagadnienia, ale z dużym prawdopodobieństwem powinny zyskać potwierdzenie w toku dalszych badań, po przeprowadzeniu całościowej analizy dostępnego materiału źródłowego. Uważam też, że interesującą ilustracją prowadzonych badań stanowi analiza statystyczna. Podejście ilościowe pozwala na większą precyzję w uchwyceniu dynamiki zjawiska.

Należy uznać, że struktura samego biogramu wzorcowego nie uległa zmianie. Spośród 200 przeanalizowanych przypadków usunięto 28 biogramów działaczy politycznych, społecznych i kultury aktywnych przed 1989 r., 1 spośród nich nadal był aktywnym uczestnikiem politycznej sfery publicznej. Treść 109 biogramów nie uległa zmianie, w 23 pominięto informację o przynależności do struktur partyjnych przed 1989 r. Na 17 biogramów, w których zawarta była informacja o przyznaniu medalu 30- i 40-lecia Polski Ludowej, w 12 informacja ta została pominięta po 1989 r., w 1 zrezygnowano z przedstawienia części dorobku naukowego, w 2 zmieniono informacje dotyczące wykształcenia.

Charakter zmian pozwala wnioskować, że w znaczącym stopniu wpływ na treść biogramów miała transformacja ustrojowa. Odwołując się do przytoczonego we wstępie modelu G.W. Allporta wydaje się, że motywem poddającym się weryfikacji na tym etapie badań, była egoistyczna chęć ukazania siebie z jak najlepszej strony oraz konformizm. Brak demokracji lub ograniczona demokracja socjalistyczna nie sprzyjała rzetelności poczynań, czego konsekwencją zazwyczaj była manipulacja lub automanipulacja, podobnie jak cenzura i autocenzura. Warto zatem badania biografii, biogramu, także trajektorii biograficznej¹⁰ prowadzić, bo pokazują na przykładzie indywidualnych losów, tzw. mikrohistorii, agresywność systemu niedemokratycznego, jego oddziaływanie na postawy i motywacje oraz zachowania konformistyczne. Inne motywy, o których pisał G.W. Allport: zainteresowania ludzi wykształconych – biografia jako źródło historyczne, spełnienie obowiązku wobec przyszłych pokoleń czy chęć pozostawienia czegoś po sobie, nie poddają się w tym przypadku naukowej analizie.

Pomimo wszystkich niedoskonałości uważam, że biogram także może stanowić interesujące źródło badawcze weryfikujące prawdę historyczną, co zostało wykazane powyżej. Jako konkluzję ostatnią należy wyrazić przekonanie, że Informatory

⁹ Dz.U. 1992 nr 90 poz. 451, Ustawa z dnia 16 października 1992 r. Przepisy wprowadzające ustawę o orderach i odznaczeniach, uchylające przepisy o tytułach honorowych oraz zmieniające niektóre ustawy.

¹⁰ A. Rokuszewska-Pawełek, *Chaos i przymus. Trajektorie wojenne Polaków – analiza biograficzna*, Łódź 2002.

Kto jest kim w Polsce, jak i inne publikacje tego typu, umiejętnie wykorzystywane, stanowią i będą stanowić cenne źródło informacji dla badacza dziejów.

Bibliografia

- Allport G. W., *The use of personal documents in psychological science*, New York 1942.
- Gruca A., *Historię tworzą ludzie – biografistyka w badaniach Wiesława Bieńkowskiego*, ePublikacje Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ, pod red. M. Kocójowej, Nr 7. *Biblioteki, informacja, książka: badania interdyscyplinarne i praktyka w 21. wieku*, 2010.
- Helling I., *Metoda badań biograficznych*, „Kultura i społeczeństwo” 1985, nr 3.
- Kowalik J., Szostak W., *Metodologiczne problemy nauk o polityce*, Kielce 2007.
- Kto jest kim w polityce polskiej*, Warszawa 1993.
- Kto jest kim w Polsce. Informator biograficzny*, Warszawa 1984.
- Kto jest kim w Polsce. Informator biograficzny*, Warszawa 1989.
- Kto jest kim w Polsce. Informator biograficzny*, Warszawa 1993.
- Kto jest kim w Polsce. Informator biograficzny*, Warszawa 2001.
- Rokuszewska-Pawełek A., *Chaos i przymus. Trajektorie wojenne Polaków – analiza biograficzna*, Łódź 2002.

Biogram as a category of political science

Abstract

Political science doesn't have such rich tradition of research made with the use of biographical method as e.g. sociology. Currently this method is being used more and more often by the researchers of social sciences in Western Europe countries. The aim of the article is to draw attention to the place and role of biography as a scientific source for political scientists. The basis for the article are biograms of Poles described in the four subsequent editions of the dictionary *Who is Who in Poland* (1984, 1989, 1993, 2001). The analysis includes comparing those biograms and answering the question of whether the information contained in them have changed, and what was the nature of this change. For this analysis comparative method was used. The studies clearly indicate the significant qualitative differences in the substantive content of the biographies, which confirms the need of verifying the biographical material over the years. Because of the necessity to maintain objective historical truth, it is especially important in countries undergoing the transition.

Edyta Chrobaczyńska-Plucińska

dr, adiunkt w Katedrze Systemów Politycznych Instytutu Politologii Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, autorka monografii *Duce – Führer – Caudillo. Idea wodza w świetle polskiej prasy politycznej dwudziestolecia międzywojennego (1918–1939)*. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół zagadnień związanych z najnowszą historią Polski, partiami i systemami partyjnymi, systemem politycznym RP, relacjami między mediami a polityką, najnowszą historią propagandy.